

„ВОГОНЬ ДЛЯ КОЖНОГО СЛОВА”

Єтон Келменді. На верхів'ї часу : поезія / упорядкув., пер. з албанської Анни Багряної. – Луцьк : Твердиня, 2012. – 28 с. – (Сучасна балканська поезія).

Зізнаюся чесно: до того, як Анна Багряна познайомила мене з дивовижними віршами Єтона Келменді, я поняття не мав про цього (всесвітньо відомого!) поета. А про Косово чув, в основному, від мужнього українського офіцера Сергія Шаповалова, який щодня ризикував власним життям заради миру на Балканах. Власне, що я знав про албанський народ? Нічого. Доки не прочитав такі проникливо щемкі і неймовірно людяні вірші Єтона. Поета, котрий пережив війну, на власні очі бачив рідну землю, залиту кров'ю невинних людей. Та війна й зараз змушує невимовно страждати серце, раз-по-раз повертається у тривожних снах. Однак Єтон Келменді знає – його гордий народ завжди прагнутиме свободи. А його Батьківщина, які б випробування не випали на її долю, – прекрасна, свята для кожного албанця земля:

*Не виміряти нічим
Вагу твого тіла
Силу повітря
Швидкість руху
Не розгледіти твоїх блискучих граней
Здається
Немає такої одиниці виміру
Або ж
Ти не підвладна жодним мірилам*

*Для словесного духа
Ти –
Субстанція забуття
Схована за вухами й очима*

*Вже сто один рік
Ти –
Лише яскрава думка
Яку ніхто й нічим зміряти неспроможний*

*Батьківцино моя Божо, що нарекла мене
Албанцем*

Це – вірш Єтона „Іллірія” (так називалася в античний період країна, розташована на заході Балканського півострова). Ось так просто і зворушливо – про сокровенне. Можна тисячі разів патетично бити себе в

груди, виголошуючи тривіальні гасла. Але чого варті слова, які не проникають у душу? А можна тихо й ніжно говорити про Батьківщину, як про кохану жінку, і це не буде святотатством. Краса Вітчизни, жінки, поезії „зливаються в один потік”. І такому поету віриш!

Він не хоче старіти, тому обожнює любов:

*Якщо я зістарюся
Від того, що не писав віршів про кохання
Можете назвати мене старим каменем*

Хай говорять про мене: сильний, наче камінь („Інсинуація”), –

дотепно зауважує Єтон, вірші якого напрочуд жадано оселилися в моїй душі, і хочеться посміхнутися йому у відповідь.

У серці поета немає ненависті. Пережите не перетворило його на монстра. Не спопелило. Доктор філософських наук Мічиганського університету, американський письменник Річард А. Бросіо у передмові до англomовного видання віршів Єтона Келменді „How to reach yourself” (США, 2010) називає його лірику „м’якою та сумною”: „У цій поезії відтворені переживання, пов’язані з намаганням людини повернутися у той час, коли її країна була сильною та справедливою. Якщо не в реальності, то бодай у мріях...”.

Але смуток поета – світлий. Ці вірші дивують і бентежать, як море, котре за будь-якої погоди залишається чарівно неповторним. Вони не руйнують, а зцілюють. Тож я цілком згодний з Анною Баряною: „Поезія Єтона Келменді – асоціативна, наповнена символами та алюзіями. Можливо, у ній забагато туги. За собою. За коханою. За героїчним минулим свого народу. Забагато болю від пережитих втрат і невиправданих сподівань. Водночас неможливо не відчуті: із цих рядків струменить світло. Світло прощення і любові. А ще – надії на те, що

*Дні рушать колісь
Із самого початку*

І тоді кожен із нас матиме шанс виправити власні помилки, стати добрішим і чистішим душею. Піднятися над собою, над часом”.

Недаремно поет із такою безмежною любов’ю звертається до видатної албанки, народженої в Скоп’є, – Матері Терези, зворушливо називає її Мамою і просить молитися за долю свого народу:

*Наша Мати Терезо
Із твоєю молитвою я засинаю
І прокидаюся
Як справжній дарданець [...]*

*Скажи ще бодай одне слово
Албанське
Нехай Бог благословить Арберію
Запали найяскравішу свічку
За свою Батьківщину
За Іллірію
Аби кожен знав
Мамо, ти – сама світлість
(„Життя над собою”)*

Арберія – це князівство, перше державне утворення албанців (XII ст.). Власне, на території Косова ще здавна мешкало ілірійське плем'я дарданів, від яких веде свій родовід нинішнє албанське населення країни. У 6 році н. е. цю землю було захоплено римлянами та приєднано до складу Римської Імперії. 284 року н. е. імператор Діоклетіан виділив Косово в окрему провінцію Дарданію.

„Я ніколи не запитую людей про їхні релігійні погляди, – говорить авторка передмови (я теж, Анно!). – Вважаю віру в Бога чимось дуже інтимним, сокровенним. Чимось таким, що не потребує обговорення, а тим паче розподілу на „своїх” та „чужих”. Зрештою, Бог – один для всіх, незалежно від того, хто яким іменем Його називає. І все ж таки, допоки серед найважливіших святинь для людини залишатиметься Батьківщина, вона ніколи не зіб'ється на манівці у своїх одвічних житейських блуканнях, себто у мандрах до самої себе”.

*І тепер
Коли мені потрібна гордість
Іду в Крую до Кастріоті
І кличу Георга
Коли мені потрібна зірка
Іду на Сонячний Берег
І кличу Ругову.
(„Життя над собою”)*

Георг Кастріоті Скандербег – вождь антиосманського албанського повстання, національний герой Албанії. Ібрагім Ругова – албанський письменник, політичний і державний діяч, перший президент Косова.

До речі, Єтон Келменді народився в християнській (католицькій) родині. „Одного разу я спілкувалася з македонським албанцем (поетом, який сповідує іслам), – написала мені в листі Анна Багряна, – і він сказав цікаву річ: насправді албанці (в Албанії, Косово і Македонії) за віросповіданням розділені на мусульман (50%) і християн (50%, є католики, є і православні); але жодного разу за всю їхню історію албанці не мали жодного релігійного конфлікту в середині своєї нації. Тобто для них нація завжди була над вірою,

їх об'єднує те, що всі вони – АЛБАНЦІ (на жаль, в Україні все – навпаки, думаю, нам таки варто повчитися в албанців вмінню гуртуватися!). Щодо віросповідання Єтона, цікавий момент: на „Фейсбуці” в графі „релігійні погляди” він пише „Албанія”; власне, саме це мене розчулило найбільше й надихнуло на таку передмову...”.

*Я думав
Де радітиму більше
Де ще зможу заплакати від щастя
Дивлячись, як падає тінь від
Фортеці*

*Там
Я побачив, як росте слово
Перетворюючись на чоловіка*

*Як потрібно любити
Батьківщину („Круя”), –*

пише поет, побувавши у фортеці албанського міста Круя, яка була центром опору армії Скандербєга імперії османів. Ось такі б патріотичні почуття – старшокласникам деяких українських шкіл, котрі під час недавнього анонімного опитування відверто визнали, що не готові захищати свою батьківщину. Саме так і написали – з малої літери... Причому дехто навіть пошкодував, що народився українцем!

Звісно, це – тема окремої розмови. І справа не лише в тому, що більшість наших співвітчизників – незаможні. Мандрівник Михайло Павлюк був вражений гостинністю і патріотизмом індонезійців, яким також живеться непросто (виверження вулканів та інші стихійні лиха забирають життя сотень тисяч людей!). Однак мешканці острівної держави не схильні до песимізму, щиро підтримують одне одного в горі і радості.

До чого це я? Глибоко національні (саме албанські!) вірші Єтона Келменді справляють якнайкраще враження про його народ. І чудово, що українка Анна Багряна, перекладаючи поезії Єтона рідною мовою, зуміла відтворити неповторний національний колорит.

У цій рецензії не можна обійти дуже болючої теми етнічних війн на Балканах. „Люди раніше мешкали поряд і навіть уявити не могли, що між ними раптом виникне така люта ненависть. Були сербсько-албанські сім'ї, багато сусідів – православні та мусульмани – дружили так, що, здавалося б, водою не розіллеш! А тепер – жахлива, непримирима ворожнеча... – гірко зітхав, розповідаючи про миротворчу місію в Косово, український офіцер Сергій Шаповалов. – У селі була єдина школа, то ми зранку водили туди під охороною слов'янських дітей, а після обіду, теж під нашим наглядом, там навчалися маленькі мусульмани. Бо посадити зараз водночас (не те що за

однією партою – в одному класі!) сербських та албанців дитлахів просто неможливо. Така різанина в селах почалася... Я це все бачив на власні очі. Вночі перевіряв пости в гірській місцевості. Дивлюсь: біжить серб із ножем – різати албанця, котрий йому начебто щось не те сказав. Вони ж тепер, через будь-яку дрібничку, спалахують, мов сірник, – і одні, й інші. Починаю його переконувати (вони майже всі непогано знають російську): „Цей чоловік раніше був твоїм другом?”. Киває у відповідь: „Так, був. Ми ще торік приятелювали, я на його весіллі гуляв”. – „Ви живете поруч?” – „Авжеж, у дитинстві в одній пісочниці гралися”. – „І зараз ти хочеш його убити?” – „Так, я його неодмінно заріжу, бо тепер ми – вороги!”. Йду до того, іншого, і чую практично те ж саме: „Звісно, ми – сусіди, дружили сім'ями і діти наші були найкращими приятелями. Проте нині мрію, аби тут жодного триклятого серба не лишилося. Хай забираються геть, доки ще живі!”. Просто якась середньовічне дикунство. Ось що натворили нерозсудливі, ганебні вчинки політиків. Люди доведені до такого стану, що готові один одного різати і живцем спалювати...”.

У сусідній Македонії теж мешкають серби та албанці. В Косово вже тривала запекла війна, а зовсім поруч на Балканах все залишалось, як і раніше. У православних та мусульман були спільні радощі й печалі: разом працювали, вчилися, відзначали свята, створювали сім'ї. Ніхто не хапався за сокиру, аби звести рахунки з односельцем тільки тому, що він – іншої національності та віри... Минуло вісім місяців і через якусь дрібничку, буквально з нічого, від одного малесенького сірника, полум'я взаємної недовіри спалахнуло й там. Однак Македонії вдалося уникнути війни – надто вже жахливими були уроки Боснії і Косова. Обійшлося без концентраційних таборів та варфоломійських ночей. Втім, можливо, події склалися б значно трагічніше, якби поряд не знаходилися миротворці.

Свого часу я навчався в Києві, і поруч зі мною у гуртожитку мешкали студенти з Югославії. Вчили мене спілкуватися своїми милозвучними мовами. Разом під мій баян ми задушевно співали їхні національні пісні (і досі деякі знаю напам'ять). Всі ці чудові хлопці – з Сербії, Хорватії, Боснії та Герцеговини, Словенії, Чорногорії, Македонії – віддано і зворушливо дружили. Якби тоді хтось лише б насмілився сказати їм про майбутній Апокаліпсис на Балканах, „пророку” гуртом надавали б дошкульних стусанів, а потім відправили б його лікуватися – до божевільні. Хто б міг подумати, що незабаром квітучі землі Боснії та Косова будуть залиті кров'ю, а на мирні сербські міста впадуть американські бомби?!

Український офіцер Сергій Шаповалов щиро вболіває і за сербів, і за албанців. Косово – надзвичайно красива, благодатна країна, на якій цілком вистачить місця для обох народів. Так, одні моляться Ісусу, а інші – Магомету, однак всі просять у Бога щастя – для себе і близьких. Ось тільки хіба можна стати щасливішим, позбавивши життя ні в чому не винну людину? І хіба не варто всім разом попросити у Всевишнього прощення?

Я не люблю конкурс „Євробачення”. Однак у 2007-му, того самого травневого дня, до пізньої ночі просидів біля телевізора. Втім, я вболівав не за нашу колоритну Сердючку, а за сербську співачку Марію Шерифович, яка так натхненно і мужньо виконала свою „Молитву”.

Мій друг – українець Василь Слапчук – після важкого поранення в Афганістані пересувається лише в інвалідному візочку. Щодня, впродовж багатьох років, він змушений долати нестерпний біль. Але простий сільський хлопець не змирився з долею – здобув вищу освіту, працював, став видатним українським письменником, лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка. У нього – молода вродлива дружина і двоє чудових синів. Так от, Василь якось щиро говорив мені, що хотів би зустрітися з чоловіком, котрий поранив його, завдавши стількох страждань. Не для помсти. „Я б запросив його до себе в гості, – мріяв Слапчук. – Посиділи б, поспілкувалися, випили доброго вина. Можливо, стали б найкращими друзями. Я не маю до нього жодної ненависті. Він був воїном і я – теж. Просто так склалося, що ми опинились по різні боки барикад”.

Почувши про неймовірну мрію письменника Слапчука, бойовий офіцер Шаповалов розповів дивовижний випадок, коли, під час війни в Афганістані, душмани попросили радянських бійців про перемир'я. У сусідньому кишлаку у мулли весілля – виходила заміж його донька. „Звісно, ми погодилися. Хіба ми – не люди? – пригадував Сергій Іванович. – Тож душмани зняли міни і... запросили нас на своє свято. Ми туди пішли – до ворогів, з якими вчора відчайдушно билися на смерть і незабаром воюватимемо знову! Ми сиділи з ними за одним столом, їли плов руками, нормально спілкувалися, веселились, анекдоти розповідали. І нам також цілком щиро посміхалися у відповідь. Дивились один одному у вічі, і жодних проблем не виникало! Розумієте, вони належно оцінили наш вчинок, тому поводитися надзвичайно гостинно, наче до них завітали найкращі друзі. Добряче там почаркувавши, ми повернулись до свого підрозділу і... звично взялися до зброї, – все, завтра продовжимо з „духами” воювати! Правда, вони ще того дня під'їхали – привезли кавуни, дині, виноград. Подякували нам, що дали змогу відсвяткувати весілля... Ось така неймовірна, але реальна історія. Що таке війна? Ланцюг парадоксів!”.

Одного разу бійці розвідроті Сергія Шаповалова захопили в полон кількох „духів”. Як і годиться, здали їх місцевій владі. „Душмани – люди мужні, дуже суворі, не схильні до сентиментів. Свій страх не показують, – пояснював Сергій Іванович. – А цей 18-літній юнак раптом заплакав. Це було дуже незвично – розпачливі сльози на очах у „духа”... Років через п'ять був я у відрядженні в Києві. Чимчикував подвір'ям столичного авіаційного інституту. Підходить до мене молодий чоловік у афганській формі: „Командоре, привіт!”. Міркую: „Звідки він мене знає?”. Подивився йому в очі – та це ж той самий юнак, котрого я взяв у полон. Хто б міг подумати, що його доля так зміниться! Колишній душман приїхав до України, навчається у нас в інституті... Я був вражений! Потім він завітав до мене в кімнату – з

пляшкою (знає вже наші традиції). Ми з ним по чарчині хильнули, пригадали минуле. Відверто кажучи, я гадав, його розстріляли. А він, виявляється, став офіцером афганської армії! Ось як трапляється у житті: в Афгані були затятими ворогами, а тут, у Києві, як добрі приятелі, душевно посиділи разом, пляшку горілки випили...”

В Афганістані Сергій Шаповалов отримав дві контузії та поранення в ногу, тож додому повернувся напівпаралізованим і дивом одужав у чернігівському шпиталі. Втім, до мрії Василя Слапчука Сергій Іванович (за плечима якого – вже вісім миротворчих місій у Косово, Сьєрра-Леоне, Ліберії, Кот-Д’Івуарі й Конго) поставився з розумінням. Добродушно посміхнувся: „А що? Я б теж, мабуть, за таких обставин випив. Потім, може, пику б один одному натовкли... Жартую! Чесно, не знаю, якою була б моя перша реакція, якби мені сказали: „Ось чоловік, котрий тебе тяжко поранив”. Скільки часу минуло... Взагалі, усвідомлюю, що він – ні в чому не винен. Хіба я там у пісочниці іграшками бавився? Хіба, викликаючи авіацію знищувати цілі, не розумів, що буде вбито людей? Ми з ним виконували одну роботу: він захищав свою Батьківщину, а я – свою. Тому які можуть бути претензії? Ні, не маю зараз ненависті. Я з вашим другом згодний. Кого звинувачувати – людей, чю країну ми хотіли завоювати?! Але це багато разів намагалися зробити і до нас, починаючи з Олександра Македонського, – ні він не зміг, ні всі інші. Такий гордий, волелюбний народ!”

„Патріотизм Єтона Келменді позбавлений войовничого фанатизму й непримиренності, – наголошує Анна Багряна. – Відстоюючи право свого народу бути собою, він у жодному разі не заперечує все інакше. Навіть навпаки, щиро мріє про мир, який сповідувала [...] Мати Тереза. Але мир на землі можливий лише за умови взаємоповаги – як між народами, так і між окремими людьми. Автор із прикрістю усвідомлює, що людство досі не дозріло до розуміння цієї простої істини”.

*Камінна мова – та
Якою не говоримо
(„Замурована мрія”)*

Єтон – не просто цікавий співрозмовник. Він – філософ, мудрець, який прожив не одне життя.

*Я казав собі:
Було би добре
Тримати розірвані нитки легенд
У власних руках*

*Проникливий
Приречений на самоту
Відпочинь хоч тепер біля багаття*

*Ти ніколи не був таким, як сьогодні
Однією миттю
Одним словом
Що з'явилося на землі мови
І виростало до неба
Пускаєш своє коріння до найтемніших закутків
Сьогодні дбаючи про завтра*

*Після
Усіх вод і ґрунтів
Прийми й один вірш поета
Разом із блискавкою*

*Бувай, Дрине холодний,
Зустрінемося
Колись між пагорбів
(„Слово, яке з'явилося на землі мови”)*

Дрин – найдовша річка в Албанії... І я мимоволі цитую своє:

* * *

*Дивно мені:
намалював сонце,
а воно гріє.*

* * *

*Тяжко мені:
падають зірки,
а бажання закінчилися.*

* * *

*Добре мені:
красиво цвіте портулак
на моїй могилі.*

Здавалося б – власні слова. А ніби чарівник із Косова створив... Та я вже помітив: ми з ним – невиправні оптимісти!

У Єтона Келменді – три джерела натхнення: Батьківщина (туга за далеким минулим і мрія про щасливе майбутнє), Жінка (кохана, схожа на сонце і на місяць, володарка його серця, фея, принцеса, королева ночі) і Поезія:

Там під великим каменем

*Ти більше мене не знайдеш
Я став його тінню
Там над пожовклою травою
Залишився тільки зміст*

*Якою ж ти сильною була, люба
Коли сказала: ні на крок не зрушу
Поки тебе не побачу
І проминали місяці
пори року
роки
Люба, якою ж ти сильною була*

*М'які вірші, дикі вірші
Слова більше не мають крові
Не говорять більше
Про все те, що нашим спільним було*

*І тільки один вірш
Злетів на верхів'я часу
(„Пам'ять у віршах”)*

І в кожному вірші – Любов, як шлях до самого себе. Жодної миті свого життя поет не уявляє без кохання. Його вірші – інтимні. Їх варто читати пошепки, залишившись наодинці із зоряним небом чи мерехтливим вогником свічки. „Замурована мрія”, „Якщо ніч упіймає сон” (втім, і тут – поезія: „*Ти запросила мене увійти до чужого вірша / Нелегально*”), „Як тебе назвати”, „Про мою спрагу, про її спрагу” („*Джерелом струменить моя любов / Тече безупинно / Старості не підвладна*”), „Гора з горою переглядаються крізь хмари”), „Дні рушать колись”, „Любов орендує житло”, „Королева ночі”, „Шлях до самого себе”, „Дилема”, „Протест” („*Хай вірші не турбують мене тепер / Коли мої Батьківщина й кохана / Так далеко / І сам я теж – так далеко-далеко від себе*”), „Збережи трохи свого неба” („*Слово перетворю на птаха / Пташиний щebet від сну тебе / Пробудить*”) – як тут не згадати Кожелянкове: „*Я для тебе заріжу місяць*”?!), „Твої зорі далекі”, „Інсинуація”, „Драма”... – думаю, українки – шанувальниці інтимної лірики – будуть у захваті!

Звісно, хтось неодмінно захоче дізнатися і про вік автора... Що ж, задовольняю вашу цікавість. Уявіть собі, він – молодий і привабливий. Це – не жарт! Албанський поет, прозаїк, драматург, публіцист і перекладач Єтон Келменді народився 1978 року в м. Печ (нині – Косово). Закінчив факультет масових комунікацій Приштинського університету, післядипломну освіту здобув у Брюссельському вільному університеті (Бельгія). Автор поетичних книг: „Століття обіцянок” (1999), „Поза тишею” (2002), „Допоки полудень”

(2004), „Подаруй мені трохи Батьківщини” (2005), „Куди піти” (2007), „Прийди по слідах вітру” (2008), „Час, коли буде час” (2009), „Мандри думок” (2010), а також п’єси „Пані Слово” (2007) та публіцистичної книги „Місія ЄС в Косово після проголошення незалежності” (2010, США). Його поетичні твори перекладені 22 мовами світу, опубліковані в міжнародних антологіях та видані окремими книгами в США, Франції, Румунії, Німеччині, Індії, Бразилії, Греції, Туреччині та інших країнах. Лауреат Великої міжнародної премії „SOLENZARA” (Париж) і Національної премії „Din Mehmet” (Гякова, 2011). Член Асоціації європейських професійних журналістів (Брюссель) та Академії наук і мистецтв Європи (Париж). Мешкає і працює в Брюсселі.

„Де пролягає межа між радістю і сумом, між перемогою і поразкою, між реальністю та мрією? – запитує себе, а відтак і своїх читачів молодий албанський поет [...].

Межа – як умовність. Кордон між державами, який необхідно перетнути понад півмільйонові людей лишень заради власного спасіння. Заради спасіння роду й народу.

Або – кордон між минулим і теперішнім. Між собою та не-собою...” – говорить у передмові до книги Анна Багряна. Єстон належить до покоління творців, на долю яких випали випробування війною. Покоління, яке Ремарк і Хемінгуей назвали б втраченим. Однак талановитий Поет гідно „поніс із собою у світ і частинку своєї Батьківщини”.

І на завершення – вірш Єстона Келменді „Вогонь для кожного слова” – один із моїх улюблених, без коментарів.

*Ростеш у мені щодня, мій дубе ностальгії
А я шукаю
Віршів у самому серці
Шукаю ніч, тишу
Захмелілі очі
Вогню для кожного слова
Для кожного вірша
Я шукаю
Красу світла
Стомленого метелика о теплій порі
Осіннього дозвілля, попелом наповненого
Білу зиму у водоспаді віків*

*Аби відпочити разом із тобою і з любов’ю
У тіні твоїх гілок*

**Сергій Дзюба,
м. Чернігів,
2012 р.**